

Een klooster naast het Paradijs.

Bij mijn onderzoek naar damwoningen in Waalwijk stuitte ik op een gebouw dat naar de vorm een kapel geweest zou kunnen zijn. Nader onderzoek bevestigde dat. De kapel, onderdeel van een klooster, lag aan de Grotestraat tussen de huidige Mr. Van Coothstraat en restaurant "Het Paradijs". Hierna de beschrijving van wat er zich afgespeeld heeft.

Ad van Liempt, Rosmalen. www.pisatel.nl

Inleiding.

De zusters van JMJ (voluit: de Congregatie der Zusters van de H. Maagd, genaamd het gezelschap van Jezus, Maria en Jozef) vestigden zich op 20 augustus 1874 in het zustersklooster aan de zuidkant van de Grotestraat, tegenover het nu voormalige postkantoor. Het klooster bediende de daarbij gelegen lagere school voor meisjes, een bewaarschool, de volkshuishoudschool en het gasthuis.

De zusters hadden echter al eerder andere locaties in Waalwijk. De Klopkei beschreef die in het themanummer "Bijzonderlijk ingerigt tot onderwijs" (met artikelen van Frans Vercauteren, Sjef Vugts en Jan Rosendaal). Over die eerdere vestigingen gaat dit stukje, en is daarmee een aanvulling op de Klopkei uit het eerste kwartaal van 1995.

De Congregatie van JMJ.

Stichter van de Congregatie is de priester Mattheus Wolff, geboren in 1779 te Diekirch, Luxemburg.

Op 29 juli 1822 begon hij de "Pédagogie Chréétienne" voor godsdienstig onderwijs aan meisjes in de zogenoemde Muurhuizen van Amersfoort.

In juni 1823 verleende de aartsbisschop van Utrecht goedkeuring voor de instelling van de zusters van de H. Maagd Maria, onder de naam van "Pédagogie Chréétienne, of het gezelschap van Jezus, Maria, Jozef".

Er worden nieuwe huizen gesticht, onder andere in Engelen (1826).

In 1840 vond een splitsing plaats in twee afzonderlijke congregaties; Engelen en Amersfoort. De congregatie met het moederhuis in Engelen gaat verder onder de naam van "Gezelschap van Jezus, Maria, Jozef". Er waren van deze congregatie toen al vestigingen in Nijmegen en Zevenbergen.

De tijdsomstandigheden werden voor de katholieke godsdienstuitoefening onder Willem II vanaf 1840 gunstiger. De congregatie breidt haar activiteiten uit.

In 1841 wordt een succursaal huis (nevenvestiging) in de Bossche Kerkstraat gevestigd.

De eerste Waalwijkse vestiging.

De Waalwijkse gemeenschap was in de loop van de 19^e eeuw niet tevreden met het geboden onderwijs. Dat had drie redenen. Op de eerste plaats was de openbare school, die na de stadsbrand van 1824 in het voormalige klooster Nazareth (aan de Kloosterwerf) werd gevestigd, te klein. De school fungeerde daarnaast met maar 14% leerlingen uit de behoeftige klasse te weinig als volksschool. En ten derde was het onderwijs niet op vrouwen gericht, omdat vakken als “nuttige handwerken” ontbraken. Een en ander, met tussenkomst van personen als pastoor Coolen uit Zevenbergen (vriend van Mattheus Wolff en klasgenoot van bisschop Zwijsen) en Waalwijkse burgemeester Van Heijst, leidt er toe dat de Waalwijkse pastoor E.P. Schrijvers in 1844 een formeel verzoek doet aan de Algemeen Overste van de Congregatie der Zusters van de H. Maagd, genaamd het Gezelschap van Jezus, Maria en Jozef te Engelen, om een vestiging van de zusters in Waalwijk te beginnen. Resultaat is dat op 6 augustus 1844 Soeur Marie Dorotheé (Johanna Goedhart, geboren in Utrecht) samen met zes andere zusters naar Waalwijk vertrekt.

Men vestigt zich in een groot huis aan de zuidkant van de Grotestraat (nu staat daar een ander gebouw met nr. 292), pal tegenover het in 1824 afgebrande gemeentehuis.

Op het kadastrale minuutplan van 1832 is de eerste vestigingslocatie omlijnd.

Dat huis behoorde aan Arnoldus Joannes Dalleu, paardenkoopman en destijds ook burgemeester van Besoijen. In het huis woonde Wilhelmina Canters, de weduwe van leerlooier Johannes van Roessel. Hier begonnen de zusters hun eerste bewaar- en lagere school voor meisjes.

Het was slechts een tijdelijke oplossing, want al binnen twee jaren vertrokken de zusters naar een andere locatie in Waalwijk. Op de laatste dag van het jaar 1845 wordt het huis dat als klooster en school werd gebruikt, verkocht aan de leerlooier Johannes van Roessel, zoon van Wilhelmina.

De tweede locatie in Waalwijk.

Al in 1820 was door enkele liefdezusters met hulp van J.A. Heeren, kapelaan van de St. Jacobskerk in Den Bosch, een “zedelijk lichaam” opgericht met de naam “Vereeniging van vrouwen tot het geven van onderwijs”. Dit was de rechtspersoonlijkheid van de Congregatie die vanuit Engelen in 1845 twee bestaande huizen met erf en bijbehorende opstal kocht voor de vestiging van het volgende Waalwijkse succursale huis. De koopprijs van de twee huizen, gebouwen en grond bedroeg ongeveer 8.000 gulden.

Deze panden bevonden zich ook aan de zuidkant van de Grotestraat; een stuk westelijker dan de eerste vestiging. De percelen lagen waar nu de huisnummers 168-170 en 172 zijn, iets ten westen van de huidige Mr. Van Coothstraat.

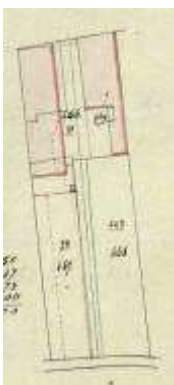
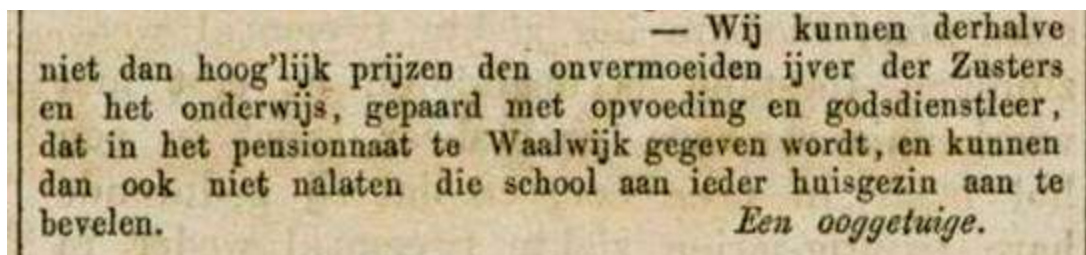
Hiernaast het kadastrale minuutplan van 1832, met de in 1845 aangekochte gebouwen omlind.

Het westelijke perceel, toen bestaande uit huis, erf en tuin, was eigendom van de in 1818 in Waalwijk geboren Weleerwaarde Heer Jacobus Josephus Pulsers, priester in het seminarie te Haaren.

Het oostelijke perceel bestond uit huis, schuur, wasblekerij, erf en tuin. Het huis is mogelijk niet helemaal klaar, want de kloosterkroniek beschrijft het als “vorig jaar in assche gelegd, thans weder in opbouw”. De zusters kopen het van de weduwe van Willem van Bijnen uit Waalwijk. Helemaal aan de zuidkant ervan, aan de watergang de Lunt, staat dan nog een looierijtje dat dateert van vóór 1832.

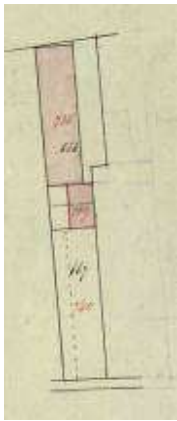
Beide huizen worden aangepast aan de behoeften van de zusters en de nieuwe vestiging was een feit. Uit kadastrale omschrijvingen kunnen we afleiden dat het oostelijke huis als klooster en pensionaat, en het westelijke als school werd gebruikt. In het pensionaat verbleven in de beginperiode zo'n 40 tot 43 (!) pensionaires. In de eerste 25 jaren traden er 22 van deze “kinderen van den burgerstand” die er “hare opvoeding genoten” bij de Congregatie in.

In de Tilburgsche Courant van 14 augustus 1869 wordt verslag gedaan van een presentatie door de meisjes van het pensionaat. Hieronder de aanbeveling die “een ooggetuige” daarbij deed.

Vergelijken we de kadastrale hulpkaart links (gemaakt in 1848) met het minuutplan, dan zien we dat de eerste aanpassingen vrij omvangrijk waren. Op het oostelijke perceel werd de looierij geamoveerd en de schuur met het huis verbonden. Het oorspronkelijke huis op het westelijke perceel is waarschijnlijk geheel gesloopt en er is een dieper en smaller gebouw (school) voor in de plaats gekomen. Het kleine gebouwtje ten zuiden daarvan lijkt een privaat.

Uiteraard werd er in het complex een huiskapel gemaakt. Die zal nog niet meer geweest zijn dan een daartoe ingerichte kamer. In 1848 verleent de bisschop verlof om het Allerheiligste (de geconsacreerde hostie) in die kapel te bewaren. Pas in 1852 wordt de bisschoppelijke toestemming verkregen om er de H. Mis te lezen, met als restrictie dat dat alleen op werkdagen mag gebeuren door een kapelaan van de Waalwijkse parochie. En die kapelaan mag dan niet in het klooster ontbijten. In de praktijk wordt de mis er geregeld gelezen door Adrianus Hoos, rustend priester die in Waalwijk woont.

De kadastrale hulpkartaal hiernaast van het westelijke deel is gemaakt in 1857. Te zien is dat er ten zuiden van de school een gebouwtje bij gekomen is. Het kadaster beschrijft dat als "stal"; die gezien mag worden als een activiteit van de zusters ter zelfvoorziening.

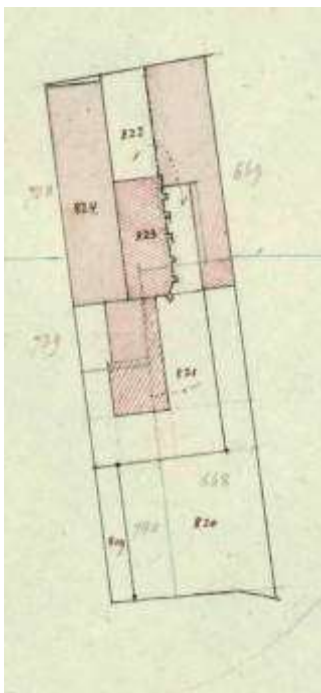
In 1858 ondernemen de zusters weer bouwactiviteiten. Er wordt ten zuiden van de school een nieuw lokaal gebouwd met daarin een bewaarschool voor de armen. Een bewaarschool is qua leeftijdscategorie vergelijkbaar met de huidige groepen 1 en 2 van het basisonderwijs. Die bewaarschool werd aangebouwd aan de eerder gebouwde stal.

Op de bewaarschool komt een bovenzaal met een rond plafond en uitzicht op de tuin. Die laatste vermelding in het congregatiearchief maakt duidelijk dat deze was ingericht in de laatste zuidelijke uitbreiding van het westelijke pand op het perceel. Die zaal wordt als kapel in gebruik genomen. De realisatie van dit gebouw is mogelijk door bijdragen van gemeentenaren, waaronder Pieter Henricus Cornelis Wijten (bekend als "dienaar van het Roomse leven" en "weldoener van Waalwijk"). Vermeld wordt dat de pastoor van Besoijen een bijdrage van 200 gulden toezegde, maar die nooit betaald heeft.

In de praktijk wordt het nieuw gebouwde bewaarschoollokaal ook gebruikt als refter voor de zusters, terwijl de kinderen elders geplaatst werden.

Er was in het klooster ook een soepkokerij ten dienste van de vereniging van Vincentius (armenzorg). Deze vereniging had een ketel aangekocht en er ingebouwd.

Dan, in 1863, komt men toe aan het bouwen van een nieuwe kapel. Die wordt omschreven als "een zeer nette kapel, recht tegenover den dam die tussen pensioonaat en de scholen ligt". Daar was (veel) geld voor nodig dat ook weer door gemeentenaren bijeen werd gebracht. De bijdragen werden geleverd door pastoor Schrijvers (fl. 2000), de "medicine doctor" F.J. van Heijst sr. (fl. 1000), A.H. Olifier (fl. 1000) en verscheidene ingezetenen (die samen fl. 1000 in brachten).

Het moet een bijzonder gezicht geweest zijn. Deels aangebouwd aan de school (zonder verdieping?) en de bewaarschool (met verdieping, waarin de voormalige kapel) en deels vrijstaand met de contouren van wat we ons bij een traditionele kapel voorstellen. Gezien de reeks steunberen om de stabiliteit te waarborgen zal het een gebouw geweest zijn van enige hoogte; waarschijnlijk de twee verdiepingen die de bewaarschool ook had, maar zonder tussenvloer. De stijl zal naar de aard van die tijd mogelijk een neo-gotische geweest zijn.

Op de kadastrale hulpkartaal van 1864 is de kapel ingetekend. Goed zichtbaar vanaf de Grotestraat, tussen het klooster/pensioonaat en de school in. Omdat de kapel voor een stukje ook tegen het klooster aan staat, kunnen de zusters daar

een eigen ingang gehad hebben. Het zuidelijke bouwblok laat de eerder gebouwde bewaarschool zien.

In Waalwijk is er ook behoefte aan een gasthuis, waar zieken verpleegd kunnen worden. Pastoor Schrijvers liet voor dat doel 3000 gulden na, onder de voorwaarde dat in 1871 met de bouw begonnen moest zijn. Ook doctor F. van Heijst schonk 1000 gulden en er waren al meer kleinere giften binnengekomen. Maar de orde van JMJ kan niets bij betalen; die heeft in Den Bosch net een nieuw moederhuis gebouwd. En het pensioonaat in Waalwijk loopt zo slecht dat de zusters het willen opheffen en de meisjes onderbrengen in Engelen. Grote moeilijkheden dus om tot realisatie te komen. De bisschop van Den Bosch stelt voor dat de parochie het gehele gesticht voor haar rekening neemt, alle eigendommen van de zusters koopt en in hun onderhoud gaat voorzien. De opbrengsten van de scholen en het te stichten gasthuis zijn dan voor de parochie van Waalwijk. Onder deze voorwaarden willen de zusters wel in Waalwijk blijven.

Naar een nieuwe locatie voor de zusters.

In maart 1871 koopt de parochie het geheel van de zusters voor de som van 10.000 gulden en neemt voor dat bedrag ook een schuld over welke de Orde van JMJ nog aan het bisdom had. Ook wordt 2000 gulden betaald voor de inboedel, kerkelijke ornamenten en boerderij. De erfgename van de inmiddels overleden pastoor Schrijvers erkent in de koop een begin van het gasthuis en maakt de eerder door hem toegezegde 3000 gulden over.

Op 1 september 1871 wordt een voorlopig gasthuis betrokken in de vertrekken van het opgeheven pensioonaat; het pand aan de oostzijde waar ook het klooster in gevestigd is. Het wachten is op nieuwbouw.

In eerste instantie worden er plannen gemaakt om ter plaatse van dit klooster een nieuw gasthuis te bouwen. Het terrein bleek daarvoor niet geschikt, omdat het te klein was. Pogingen om de oostelijk gelegen dubbele woning aan te kopen van de brouwer H. Oomen (brouwerij de Klok) liepen, vanwege de hoge vraagprijs en vele beperkende voorwaarden, op niets uit. Ik sluit overigens niet uit dat men toch al begonnen was met bouwactiviteiten. De kadastrale legger maakt op een niet nader omschreven tijdstip (vóór 1875) gewag van een niet voltooide bouw op het perceel waar de stal en bewaarschool (refter/ oude kapel) stond.

Dan wordt gekozen voor een nieuwe, derde, locatie. Die is tegenover waar later het (nu voormalige) postkantoor aan de Grotestraat is gebouwd. In juli 1873 wordt daar met de bouw van een nieuw kloostercomplex met gasthuis, kapel en school begonnen, onder architectuur van de Tilburgse architect Frans Govaerts. Op de oude locatie wordt de kapel afgebroken. Een reden daarvoor kan zijn dat men na verkoop het gebouw niet ontheiligd wilde zien. Maar evengoed speelt een economische reden mee, omdat men verwachtte het eigendom gunstiger als losse percelen te kunnen verkopen.

In september 1874 vindt de openbare verkoping plaats. Het goed wordt in vier kavels aangeboden. Twee ervan zijn de aansluitende percelen ten zuiden van de Lunt in de binnenpolder “de Gezeitens”. Die lopen dan nog door tot de Eerste Zeine (de spoorlijn was er nog niet). Uit de advertentie van de verkoop zien we dat elke tijd wel zijn verkoopargumenten had. Zo wordt de “rivier de Loint” nog als een pré aangehaald voor de vestiging van leerlooierijen, omdat die tweemaal daags vers water uit de haven ontving.

De aankondiging van de verkoping in de Tilburgsche Courant van 6 september 1874.

VERKOOPING
TE WAALWIJK.
Notaris TIJSMANS

te *Waalwijk*, zal op **Dingsdagen**
15 en 20 September 1874,
des namiddags 6 ure, ten Koffijhuizen van
A. N. VAN RIEL en V. J. GERRIS aldaar,
in vier percelen

VERKOOPEN:

Een zeer doelmatig en gerieflijk ingerigt **Heerenhuis** (welcer Pensionnaat voor jonge Jufvrouwen) met **Bijbouwen**, een ruim **Gebouw** bestemd geweest voor School, flinke **Bouwschuur** en annex **Stalling**, **Erf**, **Tuin**, **Boomgaard** en **Weiland**, alles regelmatig aan elkander gelegen in het voornaamste gedeelte van de volkrijke en welvarende gemeente *Waalwijk*, te zamen groot 2 hectaren 06 aren 24 centiares.

De goederen doorsneden door de rivier *de Loint*, aan welke tweemaal daags versch water toevloeit uit de haven, bieden wegens hunne bijzonder gunstige ligging en uitgestrektheid de schoonste gelegenheid tot het oprigten van des noods twee volslagen Leerlooierijen, eenig ander fabriek of tradiek of eene uitgebreide handelszaak.

De gebouwen zijn allen hecht en sterk, de tuin vruchtbaar, van fijne fruitboomen voorzien en het weiland van uitreunende hoedanigheid.

Te aauwvorden 1 December 1874.

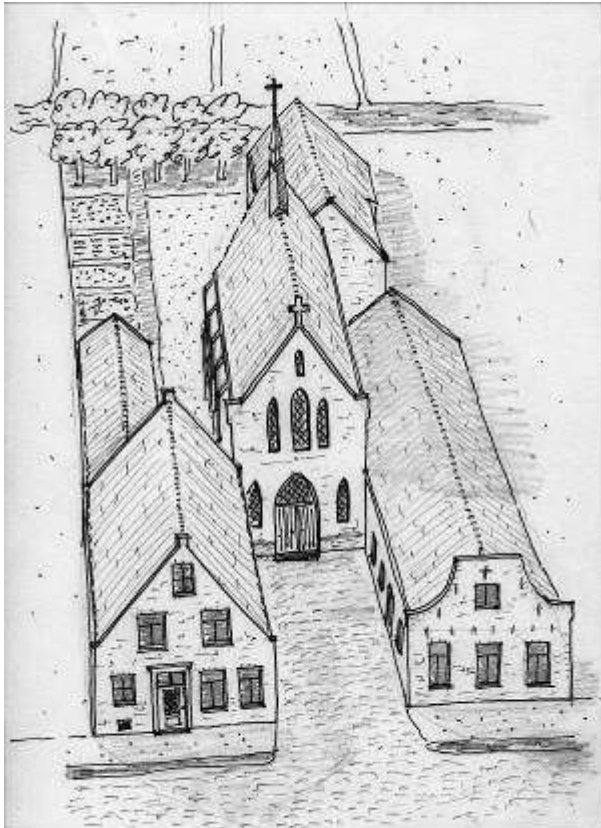

*Op de kadastrale schattingskaart van 1886 is de latere toestand op het perceel van het voormalige kloostercomplex te zien. Het enige dat daarvan bouwkundig op dit kaartje nog resteert, is de langwerpige looierij * (voormalig pensionnaat) achter de woning van Timmermans.*

Het klooster met pensionnaat is gekocht door Judocus Timmermans Bzn.. Hij transformeert het klooster tot woning. De aanbouw aan het klooster maakt hij los van die woning en begint er een looierij in. Al snel wordt de woning gesloopt en door een grotere vervangen. Nadat later ook de looierij verdwijnt, is de bouwkundige historie van het klooster op deze locatie ten einde.

Het westelijke deel van het perceel met de scholen werd gekocht door Adrianus de Leeuw uit Breda. De gebouwen worden gesloopt en de school wordt als woning gebruikt. Achter in het perceel komt nabij de Lunt ook een looierij. Een jaar later wordt de als woning

gebruikte school vervangen door een nieuwe woning. Deze is later gesplitst en bestaat nu nog als Grotestraat 168 en 170. Ook hier is dan geen bouwkundig historisch materiaal over van het klooster.

*Impressie klooster JMJ
te Waalwijk rond 1865*

*Grotestraat 168-170, waar voorheen
de school stond. (Salha/GAW 40013)*

Bronnen:

De Klopkei, 1^e kwartaal 1995

Archief zusters JMJ te Den Bosch, kroniek Waalwijk

Digitaal Kadastraal archief, leggers en hulpkaarten

BHIC te Den Bosch, Bewaarder der hypotheek 's-Hertogenbosch, akte 765/ 100

Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, krantenarchief

Gedenkboek "En het zaad groeide op" door Zr. Seraphine Gommers, 1957

Gedenkboek der Congregatie van de "Zusters der Heilige Maagd Maria, genaamd Het Gezelschap van Jezus, Maria, Jozef", Mariënborg 1922

Bossche Encyclopedie, A.F.A.M. Wetzer